

doi: 10.3935/rsp.v32i3.160

ELITE NETWORKS: THE POLITICAL ECONOMY OF INEQUALITY

Vuk Vuković

Oxford: Oxford University Press, 2024.,
363 str.

Ekonomiste već dugo zanima pitanje nejednakosti u dohotku jer ona u velikoj mjeri potkopava društveni kapital, kvalitetu života i pravednost u društvu. Ne bi trebalo iznenaditi da su mnogi autori pokušali objasniti podrijetlo, značenje i posljedice nejednakosti. Međutim, Vuk Vuković u nedavno objavljenoj knjizi *Elite Networks: The Political Economy of Inequality (Mreže elita: Politička ekonomija nejednakosti)* pruža novi pregled ovog složenog fenomena. Autor povezuje postojanost i cikličnost nejednakosti s političkom moći, analizirajući kako zlouporaba moći od strane onih koji su joj blizu predstavlja faktor koji je u prethodnim istraživanjima uglavnom bio zanemaren.

Nejednakost je prisutna kroz cijelu zabilježenu ljudsku povijest i u različitim političkim sustavima i oblicima upravljanja, što znači da njezino podrijetlo mora imati dublje temeljne uzroke. Početkom 20. stoljeća struktura kapitala počela se mijenjati, a prihod temeljen na renti smanjio se. Ratovi i ekonomske krize obilježili su pad rentijerskih elita i uspon nove klase: menadžera i poduzetnika. Autor se oslanja na opsežna istraživanja nejednakosti, ističući kako čimbenici koji doprinose nejednakosti uključuju globalizaciju, tehnološke poremećaje, uspon korporativnih »supermenadžera«, koncentraciju moći tvrtki i promjene porezne politike. Glavni pokretač rastuće globalne nejednakosti u posljednjih 40 godina bila je koncentracija bogatstva i prihoda među gornjih 1% ili 0,1%. Današnjih gornjih 1% uglavnom

zarađuje od rada – plaće, bonuse i naknade temeljene na dionicama – iako i dalje imaju koristi od kapitalnih dobitaka. Ova nova elita ima utjecajne uloge u globalnim tvrtkama i popela se na hijerarhiji prihoda i društva. Studije pokazuju da su 60–70% od gornjih 0,1% bogatih ljudi korporativni menadžeri. Njihov središnji položaj u mreži pomaže u opravdavanju visokih zarada, koje često premašuju produktivnost tvrtki koje ih zapošljavaju.

Mehanizam političkog osvajanja elitne mreže ni u kojem slučaju ne sugerira da je uspjeh tvrtki uvjetovan osiguravanjem političke podrške, posebno ne u postindustrijskim vremenima. Način na koji se tvrtke prilagođavaju inovacijama i kako dodaju vrijednost svojim kupcima bio je i uvijek će biti ključni faktor njihova uspjeha, ali poticaj supermenadžera postao je sve važniji. Mnoge takve tvrtke dosegle su fazu svog životnog ciklusa u kojoj zapošljavaju korporativne rukovoditelje s političkim vezama. Bivši političari pomažu tvrtkama da ublaže određene regulatorne zahtjeve i/ili ograniče konkurenciju na tržištu. Jedan od najčešćih oblika nametanja (ili izbjegavanja) poslovnih tereta je renta. Političari i država mogu stvarati rente na različite načine: ograničavanjem konkurencije putem patenata, licenci ili prava intelektualnog vlasništva, dodjeljivanjem monopola, ograničavanjem opskrbe putem tarifa, nuđenjem subvencija ili korupcijom koja uključuje novčanu razmjenu za privilegije.

Međutim, moderne rente često proizlaze iz digitalno-tehnoloških tvrtki čija dominacija proizlazi iz mrežnih efekata, a ne iz političke zaštite ili pravnih prepreka. Politički utjecaj ostaje ključan za opstanak elite, nekada vezane za monarhe, a sada je usredotočen na regulatornu i poreznu politiku. Kroz neformalne mreže i lobiranje, supermenadžeri oblikuju pravne i fiskalne strukture kako bi održali svoju poziciju.

Ti naponi doprinose rastućoj nejednakosti u prihodima, posebno u SAD-u i drugim anglosaksonske gospodarstvima, gdje su udjeli na najvišim razinama prihoda porasli od 1970-ih. Moderna industrija velikih tehnoloških tvrtki dobar je primjer; samo se sjetite koliko je njihovih vlasnika i šefova bilo na inauguraciji sadašnjeg američkog predsjednika.

Knjiga započinje uvodom, definirajući elitne mreže, istražujući njihovo formiranje, vizualizirajući ključne primjere, posebno u financijama i politici te mapirajući njihov politički utjecaj koristeći Olsonovu teoriju interesnih grupa. (Prema ovoj teoriji, racionalni, sebični pojedinci neće djelovati kako bi postigli zajedničke ili grupne interese. Stoga, racionalno ponašanje pojedinca ne vodi racionalnom ponašanju grupe iako članovi grupe dijele isti cilj.) Uvod završava raspravom o tome kako mjeriti ishode političkog utjecaja.

Prvi dio ispituje utječu li elitne mreže na raspodjelu dohotka i nejednakost te sadrži tri poglavlja. Drugo poglavlje predstavlja povijesnu vezu između elitnih mreža i nejednakosti, tvrdeći da nejednakost i dalje postoji zbog koncentracije moći. Nakupljanje moći na vrhu jedan je od čimbenika koji doprinose kontinuiranoj nejednakoj raspodjeli bogatstva i dohotka, kao i nedostatku društvene mobilnosti. Od predindustrijskih autokracija do modernih »supermenadžera« povezanih s politikom, elitne mreže kontinuirano su oblikovale raspodjelu bogatstva. U modernom društvu, »svatko tko ovisi o raspodjeli državnih proračuna, o ugovorima o nabavi s vladom ili o regulatornim ili zakonodavnim odlukama koje daju povlaštenu položaj na tržištu, ili svatko tko želi promovirati određenu politiku imat će interes biti povezan s donositeljima odluka na vlasti i utjecati na njih – putem lobiranja, potrošnje na kampanje, financiranja raznih interesnih skupina ili izravnog utjecaja na od-

luke o raspodjeli. Sve takve akcije nužno vode do porasta najviših prihoda, čime se proširuje nejednakost dohotka« (str. 98) .

Treće poglavlje istražuje trendove u demokraciji, javnoj potrošnji i nejednakosti nakon Drugoga svjetskog rata. Unatoč boljem životnom standardu i širem pristupu mogućnostima, oni s najvećim prihodima dodatno su se obogatili i postali još utjecajni, dijelom zbog svojih ugrađenih političkih veza. U Poglavlju 3. autor također razmatra alternativne teorije rastuće nejednakosti. Moćne elite koje preuzimaju vlast česte su u zemljama u razvoju, ali zašto se sličan trend pojavljuje u razvijenim demokracijama? Unatoč snažnim institucijama i desetljećima demokratske tradicije, traženje rente, preuzimanje države i rastuća nejednakost i dalje postoje. To nije neuspjeh same demokracije, već odraz neumoljive težnje za moći. Čak i dobro uspostavljene demokratske zaštitne mjere mogu biti ranjive na elitne mreže, što čini nužnim proučavanje tih mreža kako bi se razumio njihov utjecaj.

Poglavlje 4. otkriva koji je učinak važniji – povezanost s mnogim ljudima ili povezanost s ključnim ljudima u politici. Studija koristi veliki broj podataka američkih i britanskih korporativnih rukovoditelja kako bi procijenila njihove veze s političarima. Politička veza uključuje svaku neformalnu vezu, putem zajedničkih karijera, organizacija poput klubova, dobrotvornih organizacija ili profesionalnih skupina, koja omogućuje rukovoditeljima interakciju s dužnosnicima. Ti odnosi omogućuju razmjenu: rukovoditelji dobivaju povoljne propise ili ugovore, dok političari primaju donacije ili mito. Kao rezultat toga, rukovoditelji koji osiguravaju takve pogodnosti zahtijevaju veću plaću. Dokazi pokazuju da politički povezani rukovoditelji, kao dio elitnih mreža, zarađuju više na plaći i ukupnoj naknadi od svojih nepovezanih kolega. Stoga je puno važnije biti povezan

s ključnim ljudima u politici nego biti povezan s mnogim ljudima.

U drugom dijelu autor istražuje teoriju i dokaze zašto su političari, tvrtke i rukovoditelji motivirani pridružiti se elitnim mrežama. U Poglavlju 5. objašnjeno je formiranje elitnih mreža kroz teoriju mreža i ekonomsku teoriju, ističući njihov središnji položaj i snažnu povezanost s prijateljskim vezama (homofilija) i topokratskom prirodom, gdje su bogatstvo i informacije koncentrirani među moćnima. Topokratski znači kako prosječna naknada pojedinca ovisi o tome koliko je povezan i koliko je njegov ili njezin središnji položaj unutar društvene mreže. Topokratska mreža je suprotnost meritokratskoj mreži, važnije je koga osoba zna nego što zna. Tu je i analiza troškova i koristi sudjelovanja u mreži te analiza povijesnih principa ublažavanja rizika, s naglaskom na trajni utjecaj struktura moći temeljenih na nasilju. Vuković naglašava *»da problem (...), nije homofilija ili grupiranje mreže, jer su to prirodne pojave. Problem leži u davanju prevelike moći donošenja odluka određenim pozicijama«* (str. 179). To je elitna mreža u kojoj su financijeri vjerojatno bili moćniji od vladara. Međutim, spomenute koristi dolaze s druge strane za povezane tvrtke jer preusmjeravaju svoju pažnju, aktivnosti i resurse sa zadovoljavanja kupaca na lobiranje za političke usluge. Stoga su obeshrabreni za ulaganja u nove tehnologije i nemaju poticaja za zapošljavanje najboljih talenata kako bi njihovo poslovanje nastavilo rasti.

Poglavlje 6. usredotočuje se na razloge zašto se političari pridružuju elitnim mrežama: kako bi održali vlast izgradnjom malih pobjedničkih koalicija i izvlačili rentu kroz korupciju, od mita do uzurpacije položaja. Ono što je posebno zanimljivo jest da, iako je velika većina birača poštenu ljude koji ne vole korupciju, oni ne kažnjavaju korupciju u izbornom

procesu. Koristeći hrvatske podatke, autor pokazuje kako su prakse izvlačenja rente povezane sa šansama političara za reizbor. To se može objasniti teorijom informacija i teorijom kompromisa (materijalne koristi). Teorija informacija slijedi logiku racionalno neukih birača jer oni ili racionalno odlučuju ostati dezinformirani ili pate od informacijskih asimetrija. S druge strane, teorija kompromisa tvrdi da su birači potpuno svjesni opsega političke korupcije, ali je ignoriraju zbog očekivanja osobnih materijalnih koristi koje bi mogli primiti.

Poglavlje 7. prelazi na tvrtke i pitanje kako one imaju koristi od bliskog kontakta s političarima na vlasti. Autor pokazuje kako elitne mreže omogućuju traženje rente putem preferencijalnih ugovora o nabavi i zakonodavstva. U takvim okolnostima, *»korporacije i društva previše traže od vlada, što posljedično guši i preopterećuje sustav prekomjernom regulacijom koja koristi dobro organiziranim korporativnim grupama«* (str. 213). Profit tradicionalnih poduzeća ovisi o državnoj zaštiti, a rukovoditelji su sve više usmjereni prema kratkoročnim ciljevima poput povećanja cijena dionica i prikupljanja bonusa. Vjerojatna posljedica je istovremeni pad rasta ukupne faktorske produktivnosti i povećani udio korporativne dobiti u BDP-u. Vuković podsjeća da je nemoguće spriječiti političare i korporativne rukovoditelje u umrežavanju, sklapanju prijateljstava i ulasku jedni drugima u karijerne puteve. Političari od visokih izvršnih dužnosti do parlamentarnih odbora s dužnošću nadzora financijskog sektora, nakon svojih političkih karijera, vrlo često završe radeći u financijskom sektoru. Dokazi iz američke financijske krize 2008.-2009. jasno pokazuju da su politički povezane banke nerazmjerno imale koristi od državnog spašavanja.

Posljednja trećina knjige, pod naslovom *Smanjenje političke moći, temeljni uzrok nejednakosti*, bavi se lijekovima koji

mogu spriječiti prejak utjecaj bivših političara na trenutne političke odluke. Sastoji se od tri poglavlja. Osmo poglavlje pruža povijesni kontekst uspona kapitalističkih demokracija. Rani kapitalizam, vođen nasiljem i eksploatacijom, postupno se razvio u pravedniji demokratski kapitalizam, potičući političke i društvene promjene. *Kapitalizam je donio nove vrline, novu etiku reinvestiranja u veću proizvodnju, osiguravajući da se održe trenutne razine rasta* (str. 242). Kako su poduzeća rasla, zapošljavala su više radnika i isplaćivala bolje plaće. S većim prihodima i lakim kreditima, obični ljudi mogli su si priuštiti domove, vozila i bolju robu. Konzumerizam je bio usklađen s konstantnim rastom, u konačnici osnažujući stanovništvo i ekonomski i politički. Procesom pokušaja i pogrešaka, kapitalističke demokracije proširile su ljudska prava, jednakost pred zakonom i mogućnosti za sve, posebno nakon kriza s početka 20. stoljeća. Dok su socijalističke zemlje također napredovale nakon Drugoga svjetskog rata, njihov nedostatak adaptivnih mehanizama doveo je do kolapsa pod unutarnjim pritiscima.

U Poglavlju 9. i 10. predlažu se reforme za ograničavanje političke moći i utjecaja elite, s ciljem obnove povjerenja i smanjenja nejednakosti. Navedene su tri »poluge«: i) prva poluga: smanjenje centralizirane moći kroz potpunu transparentnost proračuna, slobodne medije, ograničenja mandata, stroge kazne za nedolično ponašanje, upravljanje temeljeno na pravilima i više lokalnog donošenja odluka; ii) druga poluga: osnaživanje građana dopuštanjem usmjeravanjem poreza prema preferiranim javnim dobrima i omogućavanjem refe-

renduma o kažnjavanju i iii) treća poluga: osnaživanje zajednica da izravno upravljaju raspodjelom lokalnih javnih dobara. Postupna primjena ovih reformi ojačat će demokratske sustave, obnoviti povjerenje, poboljšati politički odabir i smanjiti nejednakost. Iako izazovan i spor, ovaj put je ključan za postizanje istinske demokracije: vladavine naroda, od naroda i za narod.

Ukratko, mogu se ponoviti najvažnije poruke iz ove izvrsne knjige: unatoč velikim poboljšanjima životnog standarda i smanjenju siromaštva krajem 20. stoljeća, nejednakost je i dalje prisutna. Njezini korijeni leže u političkoj moći, a ne samo u nejednakom dohotku. Stoga rješenja poput progresivnog oporezivanja ne uspijevaju riješiti njezine uzroke. Koncentracija moći pogoršava problem, što dovodi do korupcije i pada javnog povjerenja. Smanjenje političkog utjecaja je, bez sumnje, zahtjevan i dugotrajan proces, ali je potreban za očuvanje pravde i osiguranje preduvjeta za daljnji gospodarski i društveni razvoj. *Elite Networks: The Political Economy of Inequality* impresivna je i pronicljiva mješavina teorije, povijesti i analize podataka koja dovodi u pitanje i preoblikuje naše razumijevanje odnosa između ekonomske i političke moći. Autor uvjerljivo pokazuje kako privilegirane skupine iskorištavaju svoje položaje za gomilanje ekonomskih resursa. U ovoj sveobuhvatnoj i majstorskoj studiji, Vuković pokazuje kako politički utjecaj prodire u svaki kutak gospodarstva, potičući globalni porast nejednakosti.

Predrag Bejaković